

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Az összetett múlt idők és használatuk a kései ómagyar korban

A kései ómagyar kor jelensége az összetett múlt idők jelentős száma a nyelvemlékekben, még akkor is, ha ezek gyakorisága az egyes forráscsoportokban (kódexek, eredeti versek, levelek, iratok) sehol sem haladja meg összességében a 16 %-ot (ABAFFY 1992: 163). Az összetett múlt idők eredetére, a kialakulás idejére és mikéntjére (és ezzel összefüggésben: funkciójára), továbbá a nyelvi rendszerben való elhelyezkedésükre több hipotézist is ismerünk.

A kialakulás idejére többé-kevésbé elfogadott az a vélemény, hogy ósmagyar kori fejlemények. A mikéntben azonban már megoszlanak a vélemények: ABAFFY ERZSÉBET belső magyar fejleményt lát bennük (1983: 178), BEREZCKI GÁBOR (1983, 1998: 90) és É. KISS KATALIN (2013) szerint viszont török hatás következtében alakultak ki. E két utóbbi szerző azonban a török hatást nem azonosan gondolja. Bereczki három múlt időbe rendezi a rendszert (I. *mene/ment*, II. *megy vala/megy volt*, III. *ment vala/ment volt*) s az egyes párok tagjai aszerint alakulnak, hogy a beszélő szemtanúja volt-e a történésnek, vagy csupán hallott a dologról. Ennek a rendszernek felel meg a permi rokon nyelvek és a cseremisiz múlt-idő-szemlélete, mely több török nyelvvel is párhuzamba állítható, és a török befolyásaként jöhetett létre. A magyar is ilyen lehetett, állítja BEREZCKI, csak „a török hatás megszűntével a magyarból kivett a szemtanúsági és a nem szemtanúsági árnyalat megkülönböztetése” (1998: 90). Sajátossága e felosztásnak, hogy BEREZCKI egyik helyen sem tesz említést eme három, római számmal jelzett múlt idő funkcionális sajátosságairól, csupán megadja az adott rokonnyelvi példák magyar megfelelőit. Azt azonban megtudjuk, hogy a nem szemtanúsági árnyalat esetében az említett nyelvekben a főigének, illetve a segédigés szerkezetekben a segédigének a befejezett melléknévi igeneve szerepel. É. KISS KATALIN (2005, 2013) az aspektus és az idő rendező elve alapján rendezi egybe a múlt időket, rendszerében nem lehet nem felismerni a latin praesens imperfectum, praesens perfectum, praeteritum imperfectum és praeteritum perfectum kategóriáit (*megy/ment*, *megy vala/ment vala*). É. Kiss Bereczki finnugor és török példáiból azt szűri le, hogy az összetett igealakokban a múlt időt az invariáns segédige, az aspektust pedig a személyragozott főige hordozza (ennek pedig a magyar *megy vala/ment vala* példa teljesen megfelel).

1. táblázat

É. KISS KATALIN rendszere

	Imperfectum (folyamatos)	Perfectum (befejezett)
Praesens (jelen)	<i>megy</i>	<i>ment</i>
Praeteritum (múlt)	<i>megy vala</i>	<i>ment vala</i>

Van azonban egy baj ezzel a rendszerrel: nem lehet benne elhelyezni az ómagyar korban leggyakoribb, eredeti alapnyelvi örökség példáját, az *-á/-é* jeles múlt időt. Az elmélet tehát kérdésekkel van terhelve, vegyük sorra őket!

1. Az idő kérdése. ABAFFY azt írja, hogy a *-t+vala* szerkezet a kései ómagyar korban alakult ki (1991: 109), s ezt É. KISS erősen cáfolja (2013: 192). Ám ABAFFY-nak ez az állítása kétség nélkül sajtóhibának vehető, mivel a szerző ugyanitt (110) korai ómagyar kori példákat ad az összetett múlt időkre, továbbá a múlt idők ősmagyar kori összefoglaló táblázatában szerepelteti az adott szerkezetet. Az összetett múlt idők tehát az ősmagyar korban kialakult szerkezetek.

2. A rendszer kérdése: homogén nyelv versus nyelvváltozat. Két eltérő szemlélet ütökzik. Az egyik, amelyik számára az „ómagyar” egységes nyelv, egyetlen rendszerrel. Ez az egységes rendszer jelenik meg BERECZKINÉ-nél, ahol az alakok megoszlása kezdetben is funkcionális, és a továbbiakban sem nyelvhasználati változat-jellegű. É. KISS ugyan szól az írásos és a beszélt nyelvi változat meglétéről, de mindkét változat számára egyetlen múltidő-rendszert állapít meg. A szerző számára ezért csak mint zavaró tényező jelenik meg a *volt* segédigével szerkesztett változat, melynek „elvétve” való megjelenését és elterjedését a középmagyar korra helyezi (2005: 433). A másik szemlélet ABAFFYÉ (és SÁROSIÉ). ABAFFY több helyen is szól a kódexek „írott nyelvisége” és a misszilisek mindennapi nyelvhasználat-nyelvisége közötti különbségről. Ez a szemlélet az ómagyar kor kései szakasza élő nyelvhasználatában helyezi el nyelvi változatként a *volt*-tal szerkesztett formákat is.

3. A használat kérdése. Problémás azonban az összetett múlt idők adatolása: az ősmagyarból nem tudjuk adatolni, a korai ómagyar korból is alig van szövegünk, amely tartalmazná őket. Az adatok zöme tehát a kései ómagyar korból származik, s ennek a nyelvemlékcsoporthoz az a jellegzetessége, hogy nagy mértékben tartalmaz latinból fordított (vallásos) szövegeket. S mivel az összetett múlt idő főleg ezekben a szövegekben adatolható, logikusan alakult ki az a feltételezés, hogy ezek a latin hatásra visszavezethető, csak az írásbeliségben meglévő, a kódexirodalomban jellemző modorosságok (SÁROSI 2005: 367–368). [SÁROSI ZSÓFIA kijelentésének alátámasztására érdemes szemügyre venni ABAFFY táblázatát (1992: 160), ahol bemutatja, hogy a *0+vala* előfordulások aránya a kódexekben több, mint 97%-os, a versekben alig több, mint 2 %, s az élő nyelvet tükröző misszilisekben pedig alig mérhető (0,28%).] Használatukra érdemes idézni ABAFFY megállapítását: „Mindhárom igealak [ti. ide veszi az *-nd* jeles „jövő időt” is] belső magyar fejlemény, jóval korábban is élt már nyelvünkben, nem latin mintára, nem latin hatásra jött létre, csak a leírt funkciókban való kizárólagos használata lett a latin hatás következménye” (1983: 178). S melyek ezek a funkciók? A *0+vala* esetében a múlt idő hátterében meghúzódó, tartó állapot kifejezése, lelkiállapot, tartós érzelem kifejezése, tartós és ismétlődő cselekvés kifejezése, a cselekvés nem tökéletes teljesülésének kifejezése stb. (1992: 157–160), a *t+vala* esetében pedig a régmúlt, korábbi múlt kifejezése (162). ABAFFY összegzése szerint a *0+vala* szerkezettel a beszélt nyelvben ritkán éltek, a *t+vala* pedig, mivel bármilyen környezetben utalhatott a régebbi múltra, az élő nyelvhasználat gyakoribb alakja lehetett (164). Szintén a használat kérdésköréhez tartozik az az esetleges felvetés, hogy nem regionális sajátság-e az összetett múlt idők előfordulása, nem csak egy-egy nyelvjárás sajátságai-e ezek, és esetleg a 16. században is, mint ahogyan ma, csak a keleti nyelvjárásokban fordultak elő az élő nyelvhasználatban.

Kérdéses tehát a kései ómagyar kor élő nyelvének múltidő-használata. SÁROSI ZSÓFIA szerint, amint láttuk, nem jellemző a beszélt nyelvre az összetett múlt idő. ABAFFY a kódexes példák mellett idéz néhány misszilisből származó adatot, főleg a *t+ vala* használatára. É. KISS utal a Középkori leveleink című kiadványra, de nem idéz példát belőle, ehelyett egy mai csángó szövegből ad példákat az összetett múlt idők meglétére (2013: 193). A kérdés tisztázására, tehát hogy milyen mértékben, milyen funkcióban és mely területen jellemzőek az összetett múlt idejű alakok az ómagyar kor végének nyelvhasználatára, végignéztam a Középkori leveleink (HEGEDŰS—PAPP 1991) teljes anyagát, kiegészítve azzal a két misszilissel, amelyeket BESSENYEI JÓZSEF pótlólagosan közölt (1994). [A BESSENYEI által közölt hat iratból az első, a negyedik és a hatodik nem tartalmaz összetett múlt idős példát, a második irat pedig azonos a Középkori leveleink 160. sz. iratával.]

A 244+2 iratból 92 tartalmaz összetett múlt idős alakokat. Különböző mértékben, a Homonnai-végrendelet (Kl. 221) például 14 ilyen példát ad. A 92 iratban összesen 207 összetett múlt idős szerkezet található.

2. táblázat

Az összetett múlt idők előfordulása a misszilikorpuszban

	Irat	Előfordulás
<i>0+vala</i>	19	29
<i>0+volt</i>	5	9
<i>t+vala</i>	25	50
<i>t+volt</i>	23	36
együtt <i>vala</i> és <i>volt</i>	20	39 <i>vala</i> , 40 <i>volt</i>
egyéb		4
Összesen	92	207

Az adatok számbavétele azonnal megadja a választ a nyelvjárásiasság kérdésére. A 92 irat nem egyetlen területről való, hanem a magyar nyelvterület minden részéből (Pettau [ma Ptuj, Szlovénia], Németújvár, a Vas megyei Nádason élő levélíró, a Tolna megyei Héderváriak, a Somogyban nemes márévári kapitány, a Tolna megyei Nyéken lakó özvegyasszony, az egykori Veszprém megyei Enyingről író Somogyi Ferenc, az Ung és Zemplén megyei Homonnayak, abaúji középnevesek, a felvidéki Tárcazyak, a Gömör megyei Putnokon élők, az esztergomi tiszttartó, a Nyárasapáton a húgával kibékülő boszniai püspök, a Közép-Szolnokban és Szatmárban birtokos Drágffyak, a Körös megyei Béláról író apát, a Baranya megyei Szekcsőről író Herczeg Miklós, a Békés megyei Gyula vár védői, stb.). Az összetett múlt idők használata tehát nem lehet regionális sajátosság, kijelenthetjük, hogy ebben a korban az egész nyelvterületen jellemző volt.

A *0+vala* példái a funkció alapján több csoportba oszthatók. Az egyik csoportba a befejezetlen (folyamatos) múlt időt kifejező példák tartoznak: *oztan It engem ara erewltetnek wala hog feleliek kegelmed kepe* (Kl. 179), *egheez welagh Mongya wala* (Kl. 147), *ky Vrbowczon lakik wala es Jo tereket [töröket] chynal wala* (Kl. 228), *keoneorgeok vala es esedezem vala* (Kl. 131), *de eny akor sem hyzem vala* (Kl. 120). Nem befejezetlen múlt időt jelölnek a következő példák: *kynek kerem vala az lovat* (Kl. 131), *be telyesited*

vala (Kl. 131), *mikort az lengel orzagba megyek uala* (Kl. 211), *mert nem ezel ayanlya wala magath Mynekwnk* (Kl. 239). ABAFFY állapít meg egy sajátos szerepet (amelyet többek között ugyan már KLEMM ANTAL is említ: 1928: 94) a *0+vala* szerkezetre: a 'feltételesség' szerepkörét már a kódexekben is, de főként az élő nyelvben előbukkanó adatokban (1992: 159–160). [Valószínűleg az itt említett feltételesség örződött meg az összetett múlt idők mai székelly nyelvhasználatában vö. HEGEDŰS 2003: 357.] Az általa idézett 4 irat hét példája mellé továbbiak idézhetők: *de azonnal oztan erthe lezek ha Myth zerezhetek wala Mynemewth Jobath zerezhetek olyath zerzek* (Kl. 204), *az wytezle cahacor mihal ... fyzetni kel vala yaborok es walasztot emberek zerzese zerent .. kachor mihal meg nem fyzethete* (Kl. 171), *Irod azt hog el Nem Jehecz ellien hertelen akarom wala ha Ide Jehecz wala hog egygut Mentenk wolna* (Kl. 168), *azert gondold meg te Magad lezen wala My Bol adny A mywel a zeghin Neep Megh seghitet wala, de aztis az wraymnak [zsoldos katonáknak] kelleteek adny* (Kl. 157), *Czak te kegyelmed ne kyssebeythwala engem ewel* (Kl. 63). A múlt idő és a feltételesség ugyanabban az iratban egymás mellett is megjelenhet: *czekehazy albert es ragaldy mattas kenalnak vala engemet az penznek nemy rezevel az tobyt keryk vala sent mihal napyara ... meeges fel vezem vala ha mind megaggak vala de ok nem akarok meg adny* (Kl. 19), *Towabba Irod azt My walaszt tewt twrzo wram a lewel felewl, en Irtam wala Nely de semmy walaszt nem wetteel tewle a lewelre walaszt kel wala tewle wenned, Im Ismegh Irtam Nely weegh walaszt tewle* (Kl. 154), *hatam wala es kertem wala ... ezywstetys adok wala Nely, de nem weúeel* (Kl. 138). A feltételesség már a jövő idő (futurum perfectum) felé mutat a következő példákban: *ha ... ebe nely akaratyaty tezed o es mynd azt tezy wala* (Kl. 27), *Iryon nekem ... hythemre mindyarast meg serzem wala* (Kl. 52).

A *0+volt* öt iratban jelenik meg, mindegyik példa a befejezettségre utal, de a történetmesélés szintjén: *kyralneazzonth akaryak wolth adny ... zerzyk wolth ... zerzyk wolth; keryk wolth; kyldy wolth* (Kl. 95), *The .k. En thewlem kerdy wolth* (Kl. 103), *az warawal serzewdyk wolth* (Kl. 113), *Issmegh awaly kerkezyk wolth* (Kl. 87), *yly nagy kenra akarz volt adny* (Kl. 131).

A *t+vala* szerkezetet 25 irat kizárólagosan szerepelteti az összetett múlt idők közül. A példák egy részében a két esemény közül a régebbit jelöli a *t+vala* szerkezet: *myth Izentelwala ... azt ... megh bezellethe....* (Kl. 2), *ez may napon prior Ide iwth vala ... es ottan el mene mihelen ebellek* (Kl. 7), *elementem wala ... az k lewelet nekj adam; meg nemadak amjt k fokata wala* (Kl. 31), *Imar ezeket Megh Irtam wala hog zalatnokj hoza leweledet* (Kl. 206), *Mykor czigan ferencet ala keuldettem wala. olah vyd Ira eg lewelet* (Kl. 186), *Imar Megh Irattam wala e lewelet azon kezbe hozanak Ide posonba leweledet* (Kl. 150). Az esemény időbeli lefolyását a múlt idők és a jelen idő alkalmazásával érezteti a levélíró: *Kyltem vala erthe az louakert es adak megy az ketteit es mazor megint kyldek az ketteierth es akor es adyak megy az egyket* (Kl. 160). A példák nagyobb részében azonban a *t+vala* nem jelöl egy másik múlt időnél korábbi időt, hanem összehasonlítás nélkül csupán múlt idejű a vonatkozása: *solt wala .k. es enuelem wegezet wala; kyrrel emlekeset wala nekem .k.* (Kl. 79), *ez el mwalth seken kacyan wram hadnagya yrth wala az warmegyenek* (Kl. 74), *kertem wala hwywarbanys .k. Mastes kerem kegyelmedett* (Kl. 65), *Megh Irtam wala Neked ...; Nekelos papnak Irtam wala egy lewelet* (Kl. 162), *az te Jzenessed zerint Irtam vala a dokto[r]nak* (Kl. 178), *Byzon meg fogattam wala en the .k. hogy gakorta Irok .k.* (Kl. 220), *Thouaban izenthe uala kegyelmed az my emberynk altal hogy* (Kl. 124), *Jol*

emlekezhetik .k. minemew zo indult vala kegielmed kewzet es en keztem ... mel dolgot .k. ez veegbe hagiott uala (Kl. 122) stb.

A *t+volt* szerkezetet 23 irat szerepelteti kizárólagos összetett múlt időként. Használata szinte kizárólagosan a cselekvés végbemenését, teljesülését, a befejezettség erőteljes meglétét jelzi: *fogham az orwoth ... az keth wkwerrel azkith el vrzothvoth* (Kl. 10), *az njgh zaz forintot kytt kocyan neky haytot volt* (TSz. 1994: 330), *az myw kegyelmes wrunkhoz El kwlthewnkwolth* (Kl. 86), *az zekelyek adot Igirtek wolt* (Kl. 109), *azmyt ot gyeztet volt zegen azt hozta volt yde* (Kl. 123), *kyral igen hatta vollt* (Kl. 136), *mynd nyayan el wegheztenkwolt; Maas wtra zakadot wolt* (Kl. 152), *Gothal mit lelt wolt Maganak, Bewnin lelte* (Kl. 163), *azt Mit hattam volt* (Kl. 166), *a kirall fia ky Pragaba let wolt Meg hoolt; hattam volt* (Kl. 176), *Mult zombaton a terekek welykere Itettek wolt* (Kl. 182), *walamy wad megh raagtha wolth az thorkath* (Kl. 227) stb.

Együtt szerepel a *t+vala* és a *t+volt* szerkezet 20 iratban (esetenként a *0+vala* és a *0+volt* példáival együtt). Gyakran anélkül, hogy bármilyen különbség lenne a két szerkezet alkalmazásában: *az Ember az kyth budara kylthem wala ... azon ember kyth ala kylthynkwolth* (Kl. 214), *atthak wala ... atthak wolth* (Kl. 45), *wetthewala fel ... wetthe wolth fel* (Kl. 56), *wgh atthakvolth eleyben ... wgh eerthetthem wala* (Kl. 61), *Ismeg az a kyt Sebestyen twl wetteel wolt ... kyt penzemen wette[m] wala* (Kl. 154). A már említett Homonnai-végrendeletben (Kl. 211) 8 *volt*-os alak és 6 *vala*-s alak szerepel. Ugyanaz a múlt idő, talán csak stilisztikai különbség van akkor, amikor egyazon mondatban szerepel a két szerkezet: *Egy athyafiath fogtath volth el Mykor orzagh Laslo kenchet el veteth vala az balassyak* (Kl. 148), *mykor nadazdo[n] wala kegelmed a kor el felethe[m]wolth rola emlekezny* (Kl. 161). Ugyanazon szerző két levele ugyanabból az évből, ugyanazzal a kézírással: *akor yewthek wala ... akor eseth wala* (Kl. 111), *ment wolth* (Kl. 112).

Található továbbá 3 *valá*-t tartalmazó alak, melyben a *vala* egyszerű múlt időhöz járul: *koldo wala* (Kl. 27), *merth ymar meges fwthamithanak wala* (Kl. 78), *hoza wala* (118), és egy, amelyben nem dönthető el, hogy a *vala* jelen idejű vagy *-t* jeles múlt idejű alakhoz csatlakozik-e: *hog maas kappen fogadot vala* (Kl. 62). ez utóbbiban a *fogadot* lehetséges olvasata: *fogadod*.

A *volt* segítségével szerkesztett alakok száma tehát jelentős az ómagyar kor végén, nem utalhatjuk e jelenséget a középmagyar korba. Annál is inkább, mivel ez a szerkesztés nemcsak az élőbeszédet tükröző misszilisekben, hanem a *valá*-val együtt az írásbeliség egyéb emlékeiben is előfordul: megtaláljuk a 15. század végi Sermones Dominicales gloszáiban (vö. RMG1. *emel, zúgolódik*), a Nádor kódexben (vö. KLEMM 1928: 93). Az É. KISS-féle rendszer ezek alapján a következőképpen egészülhet ki:

3. táblázat

É. KISS KATALIN rendszere kiegészítve

	Imperfectum (folyamatos)	Perfectum (befejezett)
Praesens (jelen)	<i>megy</i>	<i>ment</i>
Praeteritum (múlt)	<i>megy vala ~ megy volt</i>	<i>ment vala ~ ment volt</i>

Az adatok tehát nem igazolják az invariáns, csupán múltidőjel-szerepű segédige kizárólagosságát, annál is inkább, mivel a *valá*-nak ragozott változata is adatolható a szerkezetben: *micor ovèlec volnec èn tartom valec azocat* (MüncK. 103vb).

Szintén árnyalja a képet az a három szerkezet, amelyben a *vala* az ősi *i*-re visszamenő múlt időhöz járul (pl. *hoza wala*), itt ugyanis két múltidőjel szerepel egyetlen szerkezetben.

A *megy vala* ~ *megy volt* és a *ment vala* ~ *ment volt* a kései ómagyar kor nyelvhasználatában egymás grammatikai szinonimái: ugyanazt a valóságdarabot fejezik ki. Ezért tehát könnyen elfogadhatjuk ABAFFY megállapítását: az adott korszakban „a beszélt nyelv bőségesen kihasználta, változatosan alkalmazta a grammatikai szinonimákat” (1983 176–177).

ABAFFY szerint a praesens perfectum kétféle szerepben jelenhet meg: 1. praesens perfectum historicum: általában a múlt, láncszemnyi egysége nincs kihatással a jelenre; 2. praesens perfectum logicum: múlt, melynek hatása a jelenben is érzékelhető, eredménye a jelenre is hatással van (1983: 150). Ha e megállapítás fényében tekintjük a táblázatunkat, akkor el tudjuk helyezni benne az *-á/-é* jeles múlt időt is:

4. táblázat

Az ómagyar múltidő-rendszer

	Imperfectum (folyamatos)	Perfectum (befejezett)
Praesens (jelen)	<i>megy</i>	<i>mene</i> ~ <i>ment</i>
Praeteritum (múlt)	<i>megy vala</i> ~ <i>megy volt</i>	<i>ment vala</i> ~ <i>ment volt</i>

A múlt idők ezen tagolása pedig teljesen megegyezik BERCZKI tagolásával, s most már pótolható az a hiány is, amit nála e tagolás esetén érzékeltünk. A *mene* és a *ment* is hasonló: alapjelentésük a múltra vonatkozás (aki *mene*, az *ment* is valójában), még akkor is, ha használatukban valóban vannak alkalmazásbeli, stilisztikai különbségek. De ezek bemutatása egy további tanulmány feladata lehet.

Kulcsszók: kései ómagyar kor, beszélt nyelv, misszilis, összetett múlt idő, grammatikai szinonima, szemtanúsági elmélet, idő és aspektus.

Hivatkozott irodalom

- E. ABAFFY ERZSÉBET 1983. Latin hatás a XV–XVI. századi magyar igeragozásban. In: BALÁZS JÁNOS szerk., *Areális nyelvészeti tanulmányok*. Tankönyvkiadó, Budapest, 113–179.
- E. Abaffy Erzsébet 1991. Az igemód- és igeidőrendszer. In: BENKŐ LORÁND szerk., *A magyar nyelv történeti nyelvtana I. A korai ómagyar kor és előzményei*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 104–121.
- E. ABAFFY ERZSÉBET 1992. Az igemód- és igeidőrendszer. In: BENKŐ LORÁND szerk. *A magyar nyelv történeti nyelvtana II/I. A kései ómagyar kor. Morfematika*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 120–183.
- BERCZKI GÁBOR 1983. A Volga—Káma-vidék nyelveinek areális kapcsolatai. In: BALÁZS JÁNOS szerk., *Areális nyelvészeti tanulmányok*. Tankönyvkiadó, Budapest, 207–236.
- BERCZKI GÁBOR 1998. *A magyar nyelv finnugor alapjai*. 2. kiadás. Universitas, Könyvkiadó Budapest.
- BESSENYEI JÓZSEF 1994. Középkori leveleink 1541-ig. *Történelmi Szemle* 36: 327–334.
- É. KISS KATALIN 2005. Az ómagyar igeidőrendszer morfoszintaxisáról. *Magyar Nyelv* 101: 420–435.
- É. KISS KATALIN 2013. Az ötörök—ősmagyar kontaktus nyomai az ómagyar igeidőrendszerben és a birtokos szerkezetben. In: AGYAGÁSI KLÁRA – HEGEDŰS ATTILA – É. KISS KATALIN szerk., *Nyelvmélet és kontaktológia 2*. PPKE BTK, Piliscsaba. 190–205.
- HEGEDŰS ATTILA 2003. A nyelvjárási alaktani jelenségek. In: KISS JENŐ szerk., *Magyar dialektológia*. Osiris Kiadó, Budapest. 351–361.

HEGEDŰS ATTILA – PAPP LAJOS szerk. 1991. *Középkori leveleink 1541-ig*. Tankönyvkiadó, Budapest.
 KLEMM ANTAL 1928. *Magyar történeti mondattan*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
 SÁROSI ZSÓFIA 2003. Morfémátörténet. In: KISS JENŐ – PUSZTAI FERENC szerk., *Magyar nyelvtörténet*. Osiris Kiadó, Budapest. 129–172, 352–371.

Complex past tense constructions and their use in Late Old Hungarian

Complex past tenses are characteristic grammatical patterns of the Late Old Hungarian period. Given that they were mainly attested in ecclesiastic documents, it was suspected that the categories corresponding to those of Latin grammar had been set up by translators, under the influence of Latin. The paper tries to find out to what extent, in what functions, and in what regions complex past tense forms were typically used in Late Old Hungarian spoken utterances. On the basis of his study of Late Old Hungarian missives, the author concludes that the use of complex past tense forms was not merely a regional property of language use; that the number of constructions including the auxiliary *volt* was significant at the end of the Old Hungarian period, therefore the emergence of this phenomenon cannot be simply relegated to Middle Hungarian; and that the constructions *megy vala ~ megy volt* ‘went’ and *ment vala ~ ment volt* ‘had gone’ were grammatical synonyms in Late Old Hungarian.

Keywords: Late Old Hungarian, spoken language, missive, complex past tense form, grammatical synonym, eyewitness theory, tense and aspect.

HEGEDŰS ATTILA
 Pázmány Péter Katolikus Egyetem

SZÓ- ÉS SZÓLÁSMAGYARÁZATOK

Megjegyzések az *ered* szócsaládjának eredeztetéséhez

HORVÁTH KATALIN abban a tanulmányában, amelyet a Ladányi Mária tiszteletére összeállított emlékkönyvbe (2014) írt, részletesen, behatóan vizsgálta meg az *ered*, *ereszt* igék származását, szócsaládjukat, valamint a család tagjainak egymáshoz való viszonyát. Lényegében sikerült igazolnia azt a feltevését, hogy az *ered* és az *ereszt* olyan származékok, amelyek arra az ősi *ér* nomenverbumra vezethetők vissza, amelynek a realizációit a TESz. és az EWUng. összesen négy szócikkre, két-két igeire és főnévire bontva mutatja be az igenévszói jelleg említése nélkül.

HORVÁTH KATALIN elemzését nemcsak érdekesnek és tanulságosnak tartom, hanem nagyjából egyet is értek vele. Véleményem szerint azonban vannak olyan pontjai, amelyek finomításra, kiigazításra szorulnak. Ezekhez szeretnék a következőkben néhány megjegyzést fűzni. – A pusztai lapszámok természetesen HORVÁTH KATALIN 2014-es írására vonatkoznak.

HORVÁTH KATALIN azt állítja a TESz.-ről és az EWUng.-ről, hogy „a szócikkekben az *ér* főnév és az *ered*, *ereszt* igék etimológiai összefüggésének, egyazon eredetének a le-